

Suomalaista elämänviisautta ja kansanhuumoria.

Suomen kansan sananparsikirja. Toimittaneet R. E. NIRVI ja LAURI HAKULINEN, kuvittanut ERKKI TUOMI. WSOy. Porvoo—Helsinki 1948. 464 s.

Eri ylioppilasosakuntien ja Sanakirjasäätiön yhteisestä toimesta koottiin julkisten keruukilpailujen avulla vuosina 1931—37 kansankielemme sanakirjan arkistoon n. 1,425,000 toisintoa käsittävä valtava sananparsiaineisto. Tästä jättimäisestä suomalaisen elämänviisauden ja kansanhuumorin kirjaanpannusta aarteistosta ovat olleet lähtöisin ylioppilasosakuntien julkaisemat maakunnalliset sananparsikokoelmat, joita tähän mennessä (vv. 1936—45) on ilmestynyt kaikkiaan kuusi (Varsinais-Suomen, Etelä-Pohjanmaan, Etelä-Karjalan, Hämeen, Satakunnan ja Uudenmaan sananparsia), ja joiden luku tiettävästi on vielä karttumassa ainakin kahdella. Näistä maakunnallisista julkaisuista ovat puolestaan olleet valittuja vv. 1945 ja 1946 ilmestyneet taiteilija Erkki Tantun hauskaasti kuvittamat pari sananparsikokoelmaa («Sata sananpartta — sata kuvaa» ja «Aina elämä hymyilee — joskus hampaat irvessäkin») sekä kolmas, taiteilija Tauno Torpon kuvittama varsinaissuomalaisia sananparsia sisältävä kokoelma («Sanasta miestä...»). Kevätpuolella viime vuotta ilmestyi Sanakirjasäätiön toimitusten V osana sekä ulkoasultaan «Suomen kansan murrekirjaan» ja «Suomen kansan arvoituskirjaan» liittyvänä laaja «Suomen kan-

san sananparsikirja», johon sen toimittajat, tohtorit R. E. NIRVI ja LAURI HAKULINEN, ovat valinneet puolen yhdeksättä tuhatta sananpartta mainitun valtaisan sananparsiarhiston parhaimmistosta.

Näiden nykyaikaisten sananparsikirjojemme edeltäjistä, vanhoista sananlaskukokoelmistamme, vetävät laajuudeltaan vertoja »Suomen kansan sananparsikirjalle» vain ELIAS LÖNNROTIN v. 1842 ilmestynyt »Suomen kansan sananlaskuja», jossa sananlaskujen luku on 7077, ja A. V. KOSKIMIEHEN »Kokoelma Suomen kansan sananlaskuja», jossa esipuheen mukaan »eri numerollaan varustettujen sananlaskujen lukumäärä nousee n. 14,700»; todellinen luku kuitenkin supistuu melkoista pienemmäksi, ehkä »Sananparsikirjan» verroille, sen vuoksi, että kokoelmassa sama sananlasku monesti esiintyy kahdessa tai useammassakin kohdassa. Muut vanhat sananlaskukokoelmamme ovat paljon suppeampia; esim. JUTEININ kokoelman v. 1818 ilmestynyt ensi painos sisältää 1138 ja sen v. 1858 ilmestynyt »toinen painando, parannettuna ja runsaasti lisättynä» 1577 sananlaskua; C. A. GOTTLUNDIN v. 1831 Otavansa I osassa julkaisemassa kokoelmassa sananlaskuja on 1139; AUG. AHLQVISTIN v. 1869 ilmestyneessä, nuorisoa varten toimitetussa kokoelmassa taas niiden luku on 2727; ensimmäinen sananlaskukokoelmamme, Paimion kirkkoherran HENRIK FLORINUKSEN julkaisema »Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut», joka ilmestyi jo v. 1702, sisältää sananlaskuja aikaisekseen varsin kunnioitettavan määrän, 1525.

Verrattuina uusiin sananparsikirjoihimme ovat vanhat sananlaskukokoelmamme melkoisen kuivakiskoisia ja mehuttomia. Suurelta osalta tämä johtuu siitä, että vanhojen kokoelmien julkaisijat usein ovat tahtoneet tehdä jyrkän eron sananlaskun ja sananparren välille, eivätkä tällöin ole sananparsiksi katsomiaan pitäneet julkaisemisen arvoisina. Niinpä Ahlqvist sanoo mainitun kokoelmansa (siitä on ilmestynyt uusi laitos v. 1929 A. V. Koskimiehen toimittamana) esipuheessa arvosteluna Lönnrotin kokoelmasta, että se sisältää »paljon vähäpätöisiäkin ja arvottomia sananparsia ja lauselmia, osaksi semmoisiakin, jotka eivät ensinkään sovi nuorisolle». Ja A. V. Koskimies, jonka toimittama v. 1906 ilmestynyt suuri sananlaskukokoelma on supistelma Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimesta laaditun ja v. 1890 valmiiksi tulleen, jo painossakin käyneen laajan sananlasku- ja sananparsikirjan käsikirjoituksesta, sanoo mainitun seuran antaneen supistelun osviitaksi sen, että sananparret »toisinaan kenties liian arkipäiväisinä ja räivinä, ylimalkaan oli poisjätettävä». Jääköön tässä pohdinnatta kysymys, missä raja sananlaskun ja sananparren välillä kulkee, todettakoon vain, että kun vanhoista sananlaskukokoelmista on karsittu sananparsiksi katsottua, sanovat »Suomen kansan sananparsikirjan» toimittajat puolestaan teoksensa esipuheessa, että mielenkiintoisemman aineksen tieltä »osa hyväinkin sananlaskuainesta on liiaksi tuttuun katsottu parhaaksi sivuuttaa». Mukaan on nyt varmaan tullut sellaistaikin, joka ennen aikaan olisi katsottu liian arkipäiväiseksi ja räiväksi, jopa kai nuorisolle sopimattomaksikin. Mutta voitaneen yksimielisesti todeta, että tästä huolimatta, ja juuri tämän vuoksi, »Sananparsikirja» vanhoja sananlaskukokoelmia paremmin »pystyy ilmituomaan ja kuvastamaan kansakunnan ytimessä, rahvaan parhaimmista yleiseen vallit-

sevat aatteet ja ihanteet, käsitykset ja kokemukset, päätelmät ja arvostelmat osapuille kaikesta, mikä näkyväisen sekä näkymättömän maailman piiristä on sen ruumiilliselle tai henkiselle silmälle selväksi seljennyt, kuitenkin vain mutkattomien ajattelutulosten vaatimattomassa asussa, mutta aina mielevällä ja miellyttävällä tavalla»; nämä seikat A. V. Koskimies kokoelmansa esipuheessa luettelee hyvien sananlaskujen ominaisuuksina.

Sananparret »Sananparsikirjassa» ovat, samoin kuin mainituissa yliopilasosakuntien julkaisemissa maakunnallisissa kokoelmissa, ryhmitettyinä sisältönsä mukaan käsitepiireittäin ensin pääryhmiin ja kukin näistä taas alaryhmiin. Tätä tapaa meillä ensimmäisenä käytti C. A. Gottlund Otava-albuminsa I osassa julkaisemissaan sananlaskuissa, ja sitä hän on noudatettu myös Koskimiehen suuressa kokoelmassa. Suuritoinen ryhmittely on »Sananparsikirjassa» tehty kaikinpuolin onnistuneesti. Saman sananparren toistamista siinä tapauksessa, että se sisältönsä puolesta ehkä olisi sopiva kahteen tai useampaankin ryhmään — menettelyä, joka aivan tarpeettomasti on paisuttanut Koskimiehen kokoelmaa — ei »Sananparsikirjassa» paljon esiinny. Erilaisia toisintoja ja uutta ainesta on kuhunkin ryhmään ollut aivan tarpeeksi ilmankin.

Sananparsien murreasu on kirjassa osoitettu varsin karkealla, kirjakielen periaatteita noudattelevalla, esim. »Suomen kansan murrekirjasta» jo tutulla transkriptiolla. Merkinnässä voi havaita siellä täällä pieniä epäjohdonmukaisuuksia, jotka kaikki saanevat selityksensä siitä esipuheen tiedosta, että toimittajat eivät ole katsoneet aiheelliseksi kauttaaltaan yhdenmukaistaa alkuperäisten muistiinpanojen hieman eri periaatteisiin pohjautuvaa kirjoitustapaa. Vain suoranaiset virheellisyydet on pyritty oikaisemaan — toimittajien asiantuntemus taannee, että korjaukset ovat olleet riittäviä sananparsien murteellisen aitouden kannalta. Mitään selityksiä käytetyn transkription periaatteista ei teoksessa ole, eikä se liene välttämätöntäkään, kirjainmerkit ja niiden äännearvo kun ovat yleiskielestä tuttuja. Tietysti on useita tapauksia, joissa käytetyn karkean merkin-tätävän takaa oikea ääntämys ei enää ollenkaan näy, eikä sen ole tarviskaan näkyä. Näin on esim. niissä tapauksissa, joissa suppealla alalla Rauman—Kokemäen seutuvilla tavattavat *-ð-* ja *-ðð-* on merkitty pelkällä *t:*llä ja *tt:*llä, *ð* taas *r:*llä,jne. Geminaatan liudennuksen merkintä sellaisissa tapauksissa, kuin esim. *panetteljiä, orjriulle, asjsiäta, kotjiä,* olisi ehkä kairvannut jokusen sanan selityksekseen, kun kirjakielemme merkeillä sitä on vaikea muutenkaan merkitä; *z:n* äännearvon selitys varsinaisia karjalaismurteitamme edustavissa sananparsissa ei kai olisi sekään ollut pahitteeksi. Mutta ehkäpä tällaisessa kaiken kansan kirjassa kaikkinaiset selitykset olisivatkin vain mutkistaneet asiaa.

Esipuheessa sanotaan, että sananparsien ymmärtämistä helpottavia outojen sanojen ja muiden ilmausten selityksiä on koetettu antaa runsaana-laisesti. Ja runsaasti niitä tekstin yhteydessä onkin, selitetyjä murre-sanoja esim. on teoksen lopussa olevan sanahakemiston mukaan yli 1500. Tähän tulevat lisäksi outojen taivutusmuotojen yms. ja sananparsien sisällyksen selitykset, joita niitäkin on viljalti. Liikaa tällaisia selityksiä kuitenkin ei koskaan ole, ja luultavaa on, että moni lukija nytkin joutuu

silloin tällöin kysymään, miksi joku sana on selitetty, joku toinen taas jätetty selittämättä. Riippuu siitä, mikä murre kullekin on tuttu, minkä sanain kohdalla kukin selitystä tai selityksettömyyttä kummastelee. Esim. sellaista epäjohdonmukaisuutta voi selitysten annessa todeta, että s. 23 on selitetty Kivennavan murteen *kääjes* = kädessä, mutta siv. 17 on länsi-suomalaiselle yhtä vaikeasti tunnettava Sakkolan murteinen saman sanan muoto *keäs* selittämättä, samoin s. 25 Terijoen murteen *kääes*, jne.; yhtä hyvin kuin s. 54 on selitetty *posj* = 'sairasti, poti', olisi kai s. 17 muoto *pottuo* ansainnut selityksen; s. 88 on selitetty *rätiaajaja* = 'lumppujen ostelija', mutta s. 325 on *rättiäijä* selittämättä; jne. Mutta tämäntapaisia huomautuksiaahan voidaan aina tehdä mielinmäärin, jollei ole selitetty jokaista sanaa. Voitaneen katsoa annettujen selitysten riittävän, varsinkin kun oudot sanat ja muodot useimmiten selittynevät sananparren sisällön avulla.

Erittäin hyödyllinen on teoksen lopussa oleva sanahakemisto, joka tekee kirjasta pienen jokamiehen murre-sanakirjan. Sen toivoisi olevan laajempikin, kaikki tekstissä selitetyt sanat sisältävän. Sanat on hakemistossa esitetty kirjakielisessä asussa, niin että esim. hakusana *aaduttaa* ohjaa tekstissä selitettyyn murremuotoon *aarutta*, hakusana *raade* tekstissä oleviin *ruaje*, *roateis* ym. muotoihin, hakusana *saaden* tekstin *saare* = 'saakka' muotoon, jne. Näiden murreasujen esittäminen hakemistossa kirjakielisen asun rinnalla olisi ehkä ollut paikallaan. Mahdollisesti erehdyksestä on hakemistossa viittauksia sellaisiinkin tekstin sanoihin, joihin ei liity mitään selitystä. — Sellaista kirjan käyttäjää varten, joka haluaisi tutustua esim. kirjassa oleviin oman kotipaikkansa sananparsiin, tai joka siitä ehkä etsii esimerkkejä jonkin tietyn seudun murteesta, olisi kirjassa ollut tarpeen myös paikkakuntahakemisto.

»Joutavall' o jöttaa, jos ei muuta niin ei mittää», sanotaan kirjan mukaan Pielisjärvellä. Edellä olevien »viran puolesta» tehtyjen vähäpätöisten huomautusten ja toivomusten jälkeen todettakoon, että »Suomen kansan sananparsikirja» on suurenmoinen, kiitettävän huolellisesti ja asian-tuntevasti toimitettu kirja, sisällöltään todellinen kansallisteos. Se on jokaiselle aivan ehtymätön opin ja hovin aarreaitta. Siinä Suomen kansa itse esittelee itsensä kaikinpuolisesti, tietonsa ja tietämättömyytensä, taitonsa ja taitamattomuutensa, ilonsa ja surunsa, hyveensä ja vikansa. Kirja on avain suomalaisen kansanhengen sisimpään. Ja samalla se on myös aidon ja tuoreen suomenkielisen sanonnan pätevin oppikirja, jonka toivoisi levittävän opetustaan mahdollisimman laajoihin piireihin. — Viritäjän lukijakunnalle ei tarvinne erikoisesti huomauttaa teoksen arvosta kaikille lehden edustamille tieteenhaaroille.

Teoksen on kuvittanut taiteilija Erkki Tuomi — »eikä hyvää työtä parsia tartte».

Reino Peltola.